

**Eskil Wadensjö**



Erika Werner:

**Trygg, sviken eller osäker: Tankar och förberedelser inför pensioneringen**

Lund Dissertations in Social Work 44, Lund: Lunds universitet,  
Socialhögskolan, 2012

Eskil Wadensjö, professor,  
Institutet för social forskning,  
Stockholms universitet.  
Eskil.Wadensjo@sofi.su.se

Övergången från arbetsliv till pensionering är av intresse för forskare i många discipliner och naturligtvis inte minst för dem som är direkt berörda. Att befolkningen gradvis blir äldre – andelen som är i aktiv ålder sjunker – gör att det i Sverige som i andra länder vidtas olika åtgärder som syftar till att höja åldern för utträdet ur arbetslivet. En viktig

del av dessa åtgärder är förändringar av pensionssystemen. Dessa förändringar påverkar dem som är i aktiv ålder.

I Sverige har ATP-systemet ersatts av det nya inkomstpensionssystemet. I ATP-systemet baserades pensionen på den genomsnittliga inkomsten under de 15 åren arbetstagaren haft högst inkomst. Det krävdes 30 år med en arbetsinkomst på minst ett basbelopp för full pension. Det var ett förmånsbestämt system. Det nya systemet, om vilket riksdagen fattade beslut 1994 och 1998, började genomföras vid sekelskiftet. Det är ett avgiftsbestämt system. De avgifter som en individ har betalat till pensionssystemet bestämmer pensionens storlek. En och samma procentuella avgift (18,5 procent) betalas på alla inkomster upp till ett takbelopp. Pensionens storlek beror förutom på de inbetalade avgifterna också på den allmänna inkomstutvecklingen och den förväntade livslängden hos den kohort man tillhör. Risker har överförts från systemet till individen. Till detta ska läggas att 2,5 procentenheter av de totalt 18,5 procentenheterna i avgifter på arbetsinkomsterna går till ett premiepensionssystem (PPM), där individen har möjlighet att välja mellan mer än 800 fonder (om individen inte väljer så sker placering i en speciell fond). Det sker en gradvis övergång från det gamla

till det nya systemet. De som är födda före 1938 går helt på det gamla systemet medan de som är födda 1938 går till fyra tjugondelar på det nya systemet. Sedan ökar andelen av pensionen som kommer från det nya systemet med en tjugondel per årsklass så att till exempel de som är födda 1944 går till hälften på det gamla och till hälften på det nya systemet. De som är födda 1954 eller senare får sin pension helt efter det nya systemet. Merparten anställda har dessutom pension från avtalsförsäkringar bestämda i kollektivavtal. De är speciellt viktiga för dem med inkomster över taket i inkomstpensionssystemet. Även dessa pensioner har förändrats i riktning från att vara förmånsbestämda till att bli avgiftsbestämda. Också i dessa system finns premiepensionsdelar med individuella val.

Effekterna av dessa förändringar av pensionssystemen har hittills framför allt studerats genom registerbaserade bearbetningar och analyser. Erika Werner har i sin doktorsavhandling använt sig av en annan metod nämligen intervjuer av individer som tillhör olika åldersgrupper; de som vid intervjuerna, som genomfördes 2005 och 2007, i regel redan var pensionerade (födda 1931–1942), de som stod nära pensionering (födda 1943–1959) och de som hade långt kvar till pensionering (födda 1960–1981). Fördelen med den valda metoden är den gör det möjligt att närmare studera hur individerna tänker före och efter att de fattat beslut om att pensionera sig och hur de planerar inför pensioneringen. Stor vikt läggs i avhandlingen vid själva planeringsprocessen. Hur förbereder man sig för pensioneringen? Hur påverkas den av olika faktorer? Hur får man information om pensionssystemet och hur hanteras denna information?

Totalt genomfördes 70 intervjuer med 78 individer som hade haft sitt arbete inom statlig eller kommunal tjänst i en av två skånska kommuner, Bromölla och Lomma. De båda kommunerna har klart olika karaktär. Lomma är en rik förortskommun till Malmö och Lund, medan Bromölla är en låginkomstkommun. I analysen görs dock ingen markering av i vilken kommun de intervjuade individerna arbetar eller har arbetat.

Ett genomgående intryck av intervjuerna är att förutom ekonomin efter pensionering är det i många fall andra faktorer som är viktiga och inte sällan väl så viktiga. Inte minst gäller det hälsan men också sociala relationer (släkt, vänner) olika fritidsaktiviteter och det arbete man har. En tidig pensionering kan väljas trots att den ger ett dåligt ekonomiskt utfall.

Hur ser det då ut för de tre olika grupperna? Den äldsta gruppen är den trygga gruppen. De är pensionerade och vet därmed vad de får i pension. De kan också jämföra sin situation med den för äldre generationer och vet att de har bättre villkor än dem. Flera betonar också den trygghet som ett ägt boende ger (som också kan utgöra en bas för så kallade seniorlån).

Mellangenerationen (födda mellan 1943 och 1959) kommer antingen att få en betydande del eller hela sin pension från det nya systemet. Det gör att en

del av dem kommer att få en betydligt sämre situation än vad de skulle ha fått med det gamla ATP-systemet. Det gäller framför allt kvinnor som varit hemma eller som arbetat deltid under den tid barnen varit små. De kunde i det tidigare systemet få en bra pension om de bara arbetade minst 30 år och därav 15 år på heltid. Det nya systemet ger en bra pension för dem som arbetar heltid i många år men inte för dem som varit hemma eller arbetat deltid ett antal år. När systemet ändrades var det ju för sent att arbeta mer under år som redan gått. Ett exempel ges av intervjun med Agnes som är född 1954. Hon blev mycket besviken när hon öppnade det orangefärgade kuvertet när det kom för första gången och har aldrig öppnat ett orangefärgat kuvert sedan dess. Hon arbetar vid intervjun heltid sedan flera år tillbaka men med deltidsarbete under tidigare år kan Agnes inte få en tillfredsställande pension. Hon pekar också på att det leder till att många kvinnor i hennes generation blir mer ekonomiskt beroende av sina män, vilket knappast var ett mål med pensionsreformen. Det är i denna generation de svikna finns.

Den unga generationen är osäker inför pensionssystemet. Det system de möter har flera olika delar – allmän pension, avtalspension och privat pension – och inom den allmänna och avtalspensionen finns olika delar, bland annat delar där det går att göra val mellan olika fonder. Valen är komplicerade och det är svårt att bedöma konsekvenserna av dem. De unga har visserligen tid att anpassa sig till de nya reglerna, men systemen är komplicerade och osäkerheten är stor för de flesta.

Information om det nya inkomstpensionssystemet sprids en gång om året via det orangefärgade kuvertet. Ett problem är att detta kuvert bara innehåller information om en del av det totala pensionssystemet, det allmänna pensionssystemet. Det kan leda till beslut som inte är baserade på det faktiska totala utfallet. Många tar tydligen enligt intervjuerna inte heller till sig den information som lämnas i det orangefärgade kuvertet. Än svårare är det att bedöma de olika alternativ som finns i premiepensionssystemen. En tanke bakom konstruktionen av PPM-systemet var att det skulle öka allmänhetens intresse för den ekonomiska utvecklingen, men så har knappast blivit fallet. Det stora flertalet väljer också att inte välja bland de många fonderna, vilket kanske i och för sig också är ett helt rationellt beslut. Som pensionssystemet är konstruerat ges en bra pension av heltidsarbete i många år på arbetsplatser som har kollektivavtal och därmed avtalspension och man avstår därför från att välja mellan de många olika fonderna (det tar tid att inhämta information och det är inte särskilt realistiskt att förvänta sig att man ska kunna slå marknaden).

Avhandlingen är välskriven och intressant och innehåller mycket ny kunskap. Det finns också olika sätt att gå vidare med forskning på området. Undersökningen omfattar som nämnts endast dem som arbetar i statlig eller kommunal

sektor. Det vore intressant att se hur villkoren skiljer sig åt mellan dem som är i offentlig och privat sektor, kanske inte minst hur villkoren är för dem som är egenföretagare. En grupp som också är av speciellt intresse är de utrikesfödda som kommit i vuxen ålder till Sverige och som genom den konstruktion de olika pensionssystemen har tenderar att få låg pension även i de fall de har haft arbete. En annan närliggande fråga är den växande diskrepansen mellan utträdesåldern från arbetslivet och åldern vid starten för uttag av pension. Vad är förklaringen till denna utveckling och hur ser individernas beslutsprocess ut?